

Musil, Jan; Netolický, Petr

Pozůstatky rýžování zlata v tzv. Bojanovském újezdu (okres Chrudim)

Archaeologia historica. 2014, vol. 39, iss. 2, pp. 657-675

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130334>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POZŮSTATKY RÝŽOVÁNÍ ZLATA V TZV. BOJANOVSKÉM ÚJEZDU (OKRES CHRUDIM)

JAN MUSIL – PETR NETOLICKÝ

Abstrakt: Region Železných hor zaujímá plochu necelých 900 km², přičemž na tomto relativně malém prostoru jsou zastoupeny téměř všechny geologické útvary, které v Českém masívu evidujeme. Tomu odpovídá i pestrá mineralogická a petrografická struktura. Sám název pohoří zmíněný již ve Zbraslavské kronice indikuje povědomí středověkého člověka o nerostném bohatství v této oblasti. Dosavadní archeologické bádání nevěnovalo problematice těžby nerostných surovin v převážně zalesněném prostoru Železných hor dostatečnou pozornost. V souvislosti s průzkumem zaniklých středověkých vsí se naše pozornost zaměřila nejen na podobu a strukturu zdejšího osídlení, ale i na počátky kolonizace zdejší oblasti, na způsoby exploatace místního nerostného bohatství a základní komunikační schéma oblasti. Jako modelová oblast výzkumu posloužil z písemných pramenů dobře známý tzv. bojanovský újezd vilémovského kláštera. Při severní hranici bojanovského újezdu se nalézají dvě sousedící rýžoviště zlata, která byla dřívějším bádáním kladena do laténského období. Jak ukazuje vazba na středověké osídlení, farní a komunikační síť, vrchol těžby leží ve 13. a na počátku 14. století.

Klíčová slova: sejp – rýžoviště – těžba – zlato – bojanovský újezd – Železné hory – Čechy – kolonizace.

Traces of Gold Mining in the Bojanov District (Chrudim District)

Abstract: The Železné hory [Iron Mountains] region covers about 900 km², yet this relatively small area contains almost all geological formations that can be found in the vast Český masív [Czech Massif] area. This is also reflected in the region's varied mineralogical and petrographic composition. The name of the mountains, already mentioned in the Zbraslav Chronicle (1305–1339), echoes medieval people's familiarity with their mineral wealth. Archaeological excavations carried out so far have not involved issues of mining for minerals in the mostly forested Železné hory. In relation to research into defunct medieval villages, archaeologists have focused not only on the form and structure of local settlement but also on the beginnings of the colonization of the region, manners of the exploitation of its mineral wealth and its basic communication schema. The Bojanov District of the Vilémov monastery, well-known from written sources, was used as a model area in the research. By the north boundary of the Bojanov District lie two adjacent placer deposits, previously dated to the La Tene period. As evidenced by the connection with a medieval settlement, a network of parishes and communications, mining peaked in the 13th century and in the early 14th century.

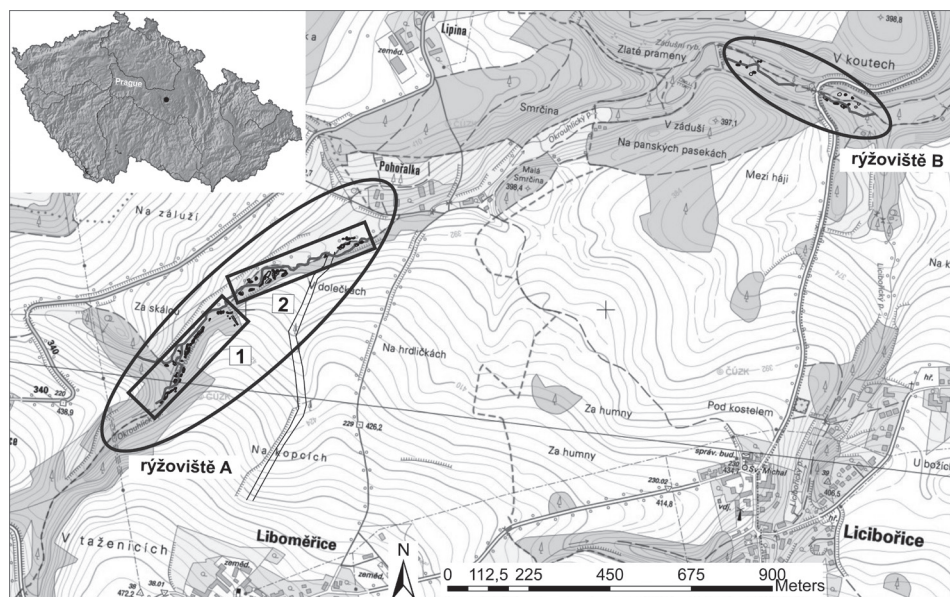
Key words: mullock heap – placer – mining – gold – Bojanov District – Železné hory – Bohemia – colonization.

1. Úvod

Počátky a rozvoj montánní archeologie (v našem případě konkrétně těžby zlata) u nás jsou spojeny zejména s osobou J. Kudrnáče, jehož práce věnované těžbě zlata zejména v jižních Čechách tvoří doposud základ tohoto suboboru (zejm. Kudrnáč 1971; 1982; 1991; 1999). Opomenout nesmíme ani práce dalších badatelů věnujících se problematice rýžování a dobývání zlata (Fröhlich–Kurz 1980; Fröhlich 1992; Novák 1988; Parma 1961; Večeřa 1996; Waldhauser 1989). Shrnutí stavu archeologického výzkumu exploatace a využití nerostných surovin v Čechách podal K. Vováček (2001). V souvislosti se vznikem nových archeologických pracovišť na Českomoravské vrchovině zde v posledních letech probíhá intenzivní archeologický průzkum lokalit spojených s těžbou stříbra a zlata. Těžby drahých kovů v tomto regionu se dotýkají početné práce (Malý–Rous 2001; Rous–Malý 2004; Hejhal–Hrubý–Malý–Rous–Vokáč–Zimola 2005; Vokáč–Houzar–Škrdla 2007; Hrubý–Malý–Militký 2007; Berky 2007; Hrubý–Hejhal 2011; Hejhal 2012, 36–44; ad.).

Region Železných hor zaujímá plochu necelých 900 km², přičemž na tomto relativně malém prostoru jsou zastoupeny téměř všechny geologické útvary, které v Českém masívu evidujeme. Tomu odpovídá i pestrá mineralogická a petrografická struktura (srov. Vodička 1997, 40). Sám název Železné hory (lat. Mons ferreus) zmíněný již ve Zbraslavské kronice (FRB IV, 31) indikuje širší povědomí středověkého člověka o nerostném bohatství v naší oblasti. Dosavadní

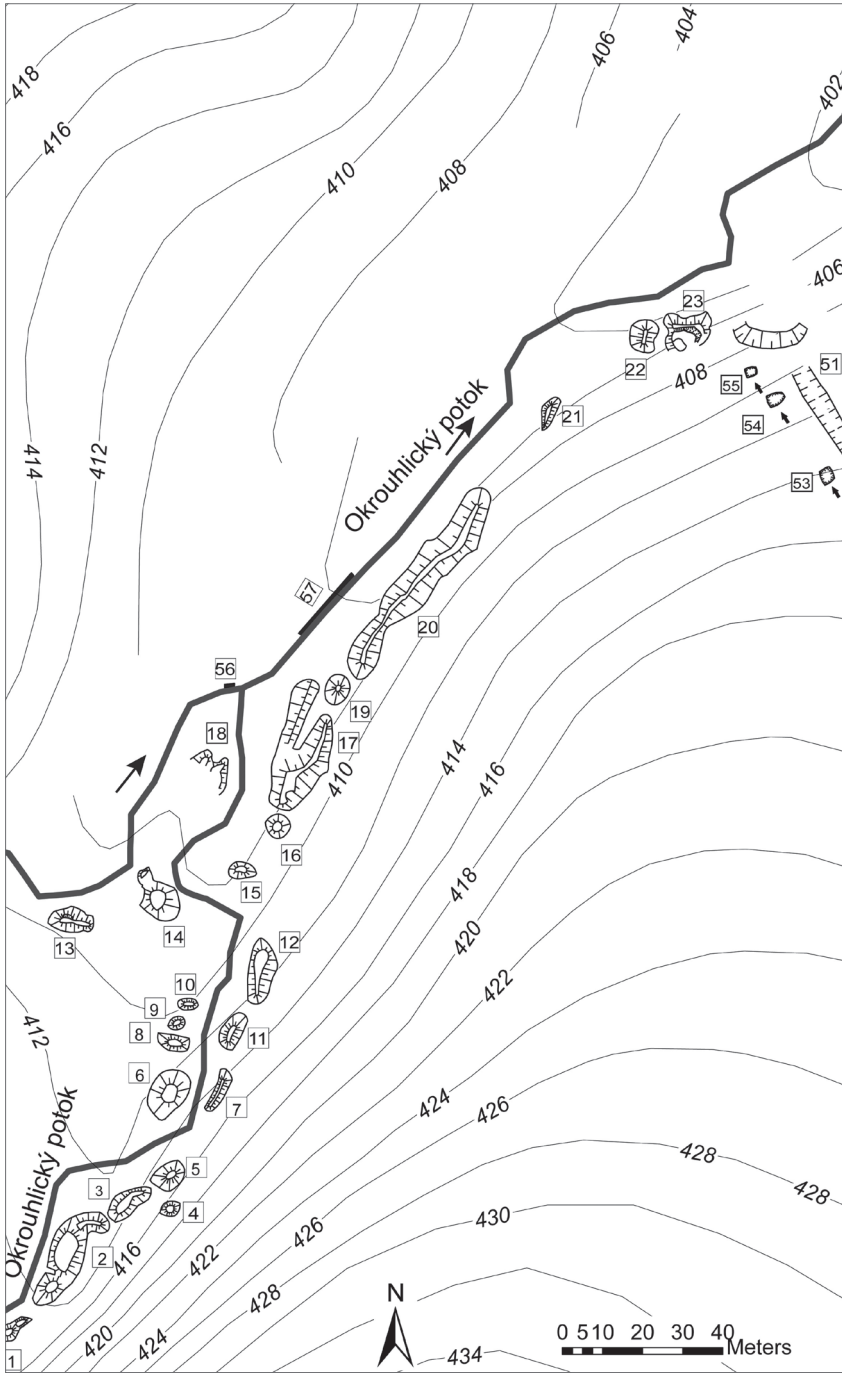
archeologické bádání nevěnovalo problematice těžby nerostných surovin v převážně zalesněném prostoru Železných hor dostatečnou pozornost. Na rozdíl od přílehlého prostoru na jejich jižním úpatí (Starý–Šanderová–Tomášek 2004; Malý–Rous 2001; Rous–Malý 2004) a potažmo v širším prostoru Českomoravské vrchoviny (Hejhal–Hrubý–Malý–Rous–Vokáč–Zimola 2005; Vokáč–Houzar–Škrdla 2007) se naše dosavadní vědomosti omezovaly pouze na velmi stručné zprávy o terénních antropogenních reliktech rozšířené převážně ve starší regionální geologické literatuře (Krejčí 1877; Krejčí–Helhacker 1891; Klaus et al. 1906). Nejinak tomu je i v případě populárních statí významného východočeského geologa J. Vodičky (1978; 1987; 1997), který vztáhl téměř veškerou těžební aktivitu v našem prostoru ke keltskému oppidu v Českých Lhoticích. Značnou nevýhodou jeho prací je absence poznámkového aparátu, vylučující zpětné ověření autorových poznatků. Detailnější a historickými prameny podložená je pak studie věnovaná epizodické pozdně středověké a raně novověké těžbě stříbra a galenitu ve Včelákově u Hlinska (Vodička 1957). Vodičkovy práce vstoupily do širšího podvědomí archeologické obce a byly často nekriticky přejímány i s jeho chronologickými závěry (zejm. Vodička 1978; 1987). Postupem času i sám J. Vodička, ačkoliv se i nadále zmiňoval o možné keltské těžbě, byl ve svých závěrech poněkud opatrnější, i když ho fascinace keltským fenoménem zcela neopustila (srov. Vodička 1997, 9). V současnosti jsou jeho závěry přehodnocovány (srov. Danielisová 2010, 23; Musil–Netolický 2013) a jedním z výsledků je předložená studie.

Obr. 1. Přehledná situace pozůstatků po rýžování zlata na Okrouhlickém a Zlatém potoce, okr. Chrudim. Černými rámečky jsou označeny jednotlivé výšky púdorysných plánů. Mapové podklady ČÚZK.

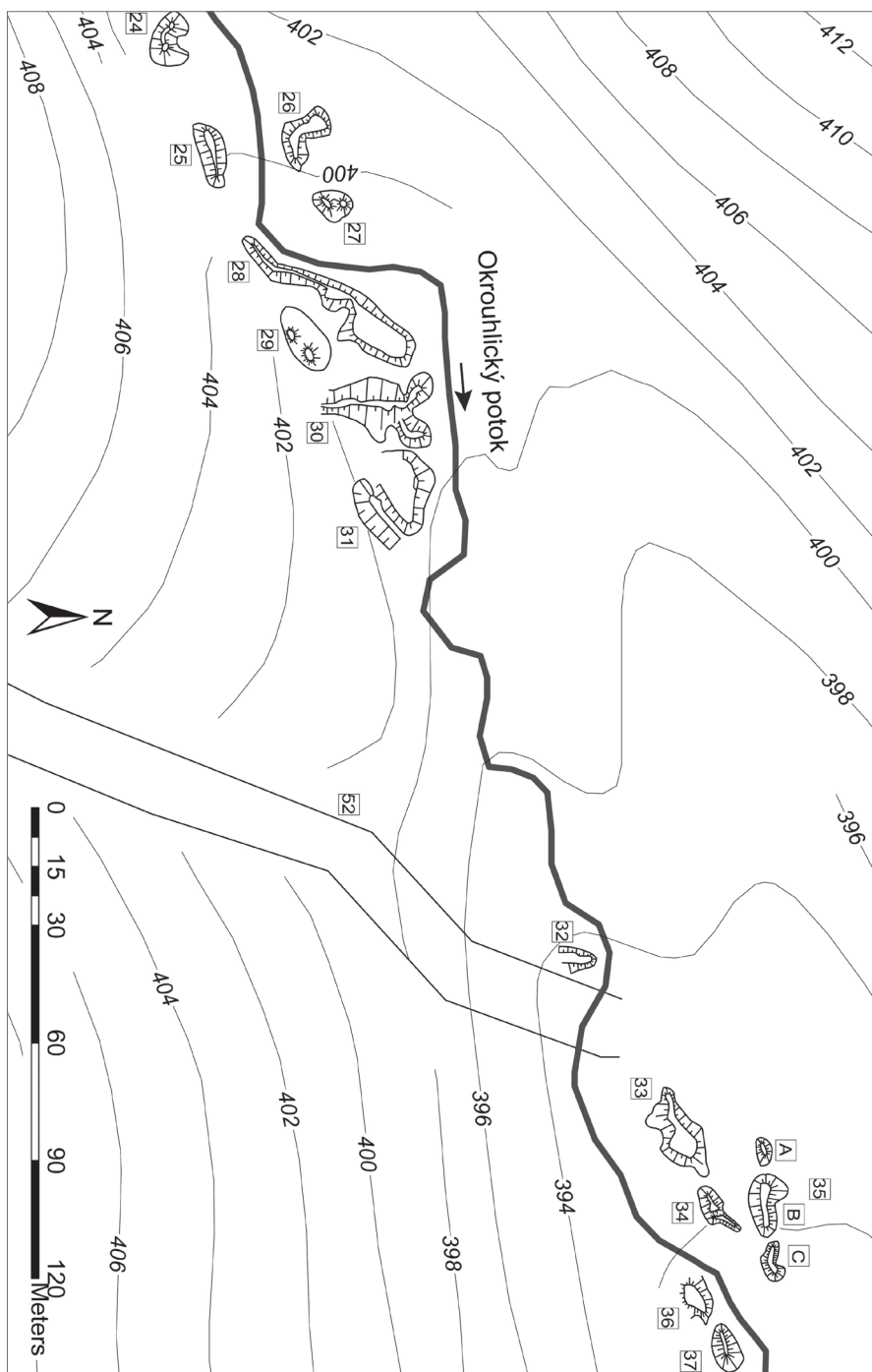
Abb. 1. Übersichtskarte der Überreste der Goldwäscherei an den Wasserläufen Okrouhlický Potok und Zlatý Potok, Bezirk Chrudim. Die einzelnen Ausschnitte der Grundrisspläne sind mit schwarzen Rähmchen versehen. Kartenunterlage Tschechisches Amt für Landesvermessung und Kataster.

V souvislosti s průzkumem zaniklých středověkých vsí v prostoru Železných hor se naše pozornost zaměřila nejen na podobu a strukturu osídlení, ale i na počátky kolonizace zdejší oblasti, na způsoby exploatace místního nerostného bohatství a základní komunikační schéma oblasti. Jako modelová oblast výzkumu posloužil z písemných pramenů dobře známý tzv. bojanovský újezd vilémovského kláštera (srov. Teplý 2010; Hejhal 2012, 60–62; Musil–Netolický 2013; podrobněji viz níže). Vilémovský klášter, podobně jako sousedící rod Lichtenburků byl známým podnikatelem, jehož montánní aktivity lze poměrně dobře sledovat na jižním úpatí Železných hor a v Podoubraví (k montánním aktivitám vilémovského kláštera srov. Kořan 1955,

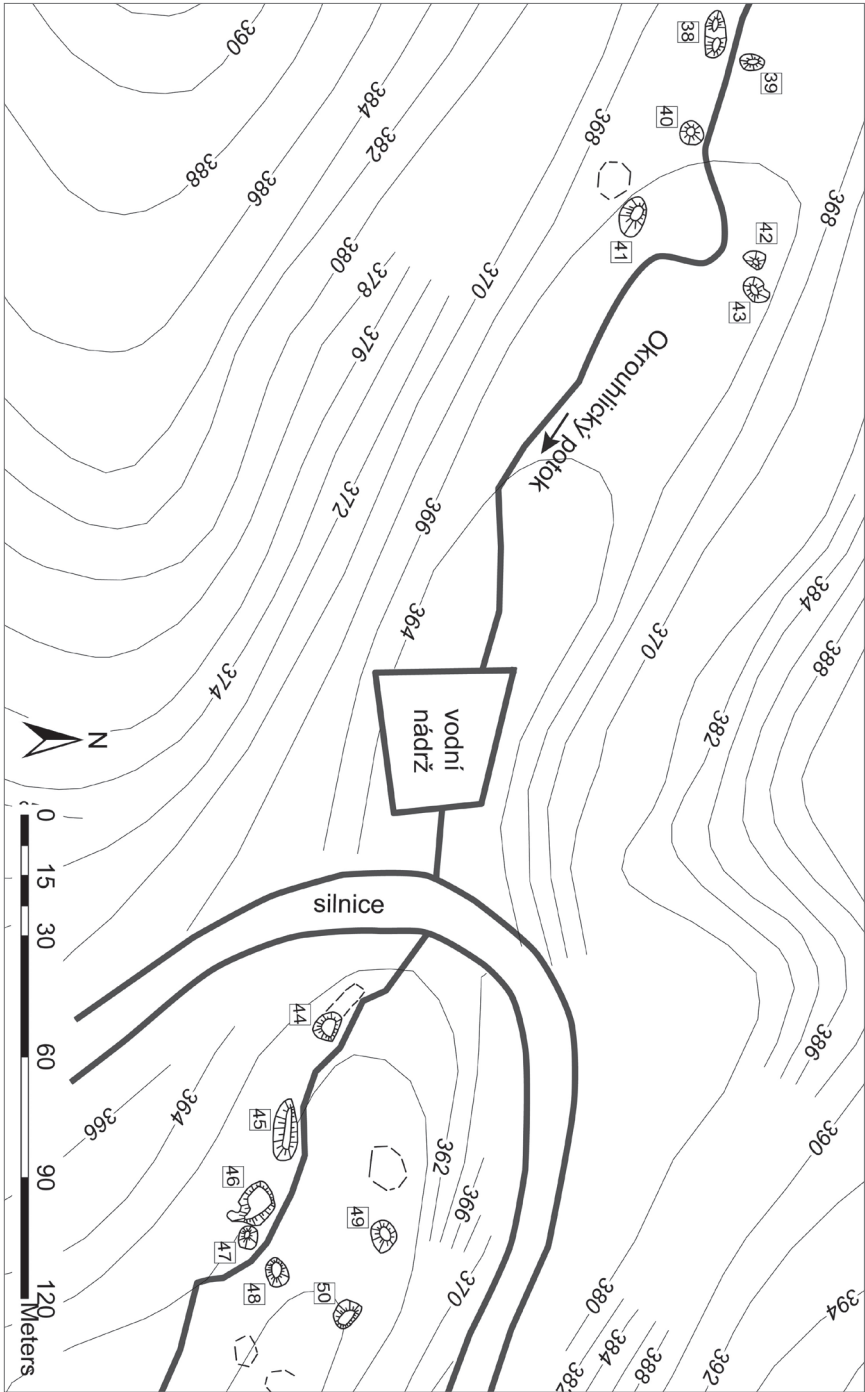
Obr. 2. Změřené reliktů po těžbě žhata na rýžovišti A. Pádorynský plán I. Silnou černou čarou jsou zvýrazněny kamenné obezdívky koryta potoka (obj. 56 a 57) a černými šipkami tři zahloubené objekty (obj. 53–55), které se nalézají nad hranicí záplavového území v sousedství úvozové cesty (obj. 51).
 Abb. 2. Vermessung der Goldgewinnungsrelikte an Seifenlagerstätte A. Grundrissplan I. Mit tiefeswarzer Linie wurden Steinausmauerungen des Bachbettes gekennzeichnet (Obj. 56 und 57) und mit schwarzen Pfeilen drei eingetretene Objekte (Obj. 53–55), die sich oberhalb der Grenze des Schwemmland des Bachbettes befinden (Obj. 51).

96; Starý–Šanderová–Tomášek 2004, 31–32, obr. 16; poněkud skeptičtější názory Somer–Šrámek 2010, 19–21; k lichtenburské těžbě srov. Urban 1980, 34; 2003, 91–92). Na Čáslavsku je pravděpodobně těžba drahých kovů zahájena již v první polovině 13. století, horní hranici těžby představují 90. léta 13. století (Starý–Šanderová–Tomášek 2004, 40). Na počátku 14. století je

Obr. 3. Zaměření relikvů po těžbě zlata na rýžovišti A. Pádorysný plán 2.
Abb. 3. Vermessung der Goldgewinnungsrelikte an Seitenlagerstätte A. Grundrissplan 2.

již zdejší těžba v útlumu (srov. Urban 1980, 38; 2003, 91; Starý–Šanderová–Tomášek 2004, 32). Při severní hranici bojanovského újezdu se nalézají dvě sousedící rýžoviště zlata (obr. 1), která J. Vodička kladl do laténského období. Vodičkou ovlivněné názory kladly zdejší rýžování zlata již do laténského období a dávaly ho do souvislosti s keltským oppidem v Hradišti u Českých

Obr. 4. Zamerění relikvií po těžbě zlata na rýžovišti B. Půdorysný plán 3.
 Abb. 4. Vermessung der Goldgewinnungssprekire an Seitenlagerstätte B. Grundrissplan 3.

Lhotice, které je vzdušnou čarou vzdáleno asi 3,5 km. Zcela mimo odborný zájem byla naprosto zjevná vazba lokality na středověkou sídlištní a komunikační síť.

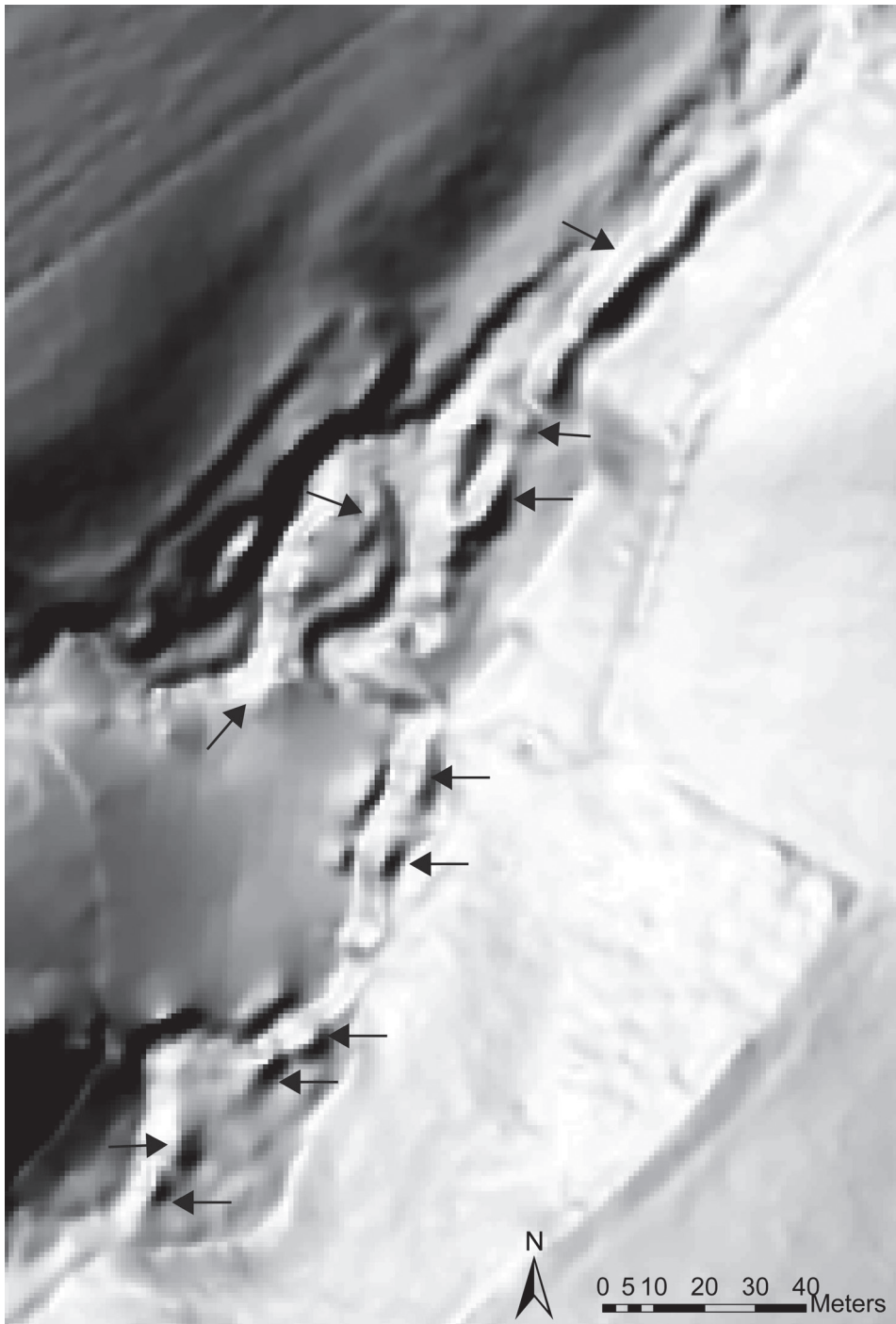
Obě zdokumentovaná rýžoviště zlata se nalézají na Okrouhlickém potoce a jeho přítocích. První zpráva o jejich existenci podal J. Krejčí (1891), další zmínky jsou spojeny se jménem J. Vo-

dičky (Vodička 1978; 1987; Vodička–Pošmourný 1984, 97). První rozsáhlejší rýžoviště A (obr. 2 a 3) se nalézá 0,5 km východně od vsi Petříkovice a 0,7 km severozápadně od Liboměřic při soutoku Okrouhlického a Zlatého potoka a zasahuje celkem do čtyř katastrálních území (Petříkovice, Liboměřice, Licibořice a Deblův). Pás sejpů se táhne po obou březích Okrouhlického potoka od Petříkovic po osadu Pohořalka (k. ú. Deblův). Druhé rýžoviště B (obr. 4) se nalézá na hranici mezi k. ú. Deblův a Smrkový Týnec asi o 1 km níže po proudu, v místě soutoku Okrouhlického potoka se Zlatými prameny, asi 1,1 km východně od vsi Lipina a 1,1 km severně od vsi Licibořice. Dochované reliktů představují ve většině případů typické odvaly po rýžování zlata – tzv. sejpy (k etymologii a významu termínu sejp viz Profous–Svoboda 1957, 36; Kudrnáč 1982, pozn. 1). V nedávné minulosti byly na lokalitě provedeny úspěšné pokusy s rýžováním zlata (srov. Vodička 1997, 9).

2. Přírodní a geologické podmínky

Z geomorfologického hlediska náleží sledované území provincii Česká vysočina, soustavě Jihočeská vrchovina, podsoustavě Českomoravská vrchovina – dílčí jednotka Železné hory. Vlastní Železné hory směřují od Žďárských vrchů směrem k severozápadu. Základním rysem reliéfu vrchoviny je rozdíl mezi okrajovými a ústředními částmi vrchoviny. Od ústřední části klesá reliéf směrem k západu i k východu. Snižování je stupňovité, přičemž jednotlivé stupně jsou odděleny poměrně výraznými svahy. Okrajové části mají charakter pahorkatin s plošinatými rozvodími, prořezanými úzkými a hlubokými údolími. Nad plošinatý reliéf vyčnívají jednotlivé, plošně omezené vrchy a kopce. Železné hory představují zhruba trojúhelníkovitě území sousedící na jihovýchodě se Žďárskou vrchovinou a na severu s Kutnohorskou plošinou. Železné hory mají plošinatý povrch, který se pozvolna sklání severovýchodním směrem. Směrem na jihozápad je omezený výrazným svahem (Demek et al. 1965, 23–37; Čech–Šumpich–Zabloužil et al. 2002, 27). Hydrologicky náleží labské soustavě (Československá vlastivěda 1968, 560). Průměrný roční srážkový úhrn činí 700–800 mm (Československá vlastivěda 1968, 509). Množství srážek rovněž závisí na nadmořské výšce. Roční srážkový úhrn se zvyšuje v průměru o 50 mm na 100 výškových metrů (Němec 1984, 17), náleží mírně teplé, mírně vlhké klimatické oblasti s mírnou zimou, pahorkatinným rázem s nadmořskou výškou do 500 m n. m. s méně než 50 letními dny (s průměrnou teplotou nad 25 °C) a průměrnou červencovou teplotou nad 15 °C a s průměrnou lednovou teplotou nad –3 °C (Československá vlastivěda 1968, 526). Nejvýraznější rozdíly v teplotách mezi jednotlivými místy závisí na nadmořské výšce, přičemž průměrná roční teplota klesá v Železných horách s nadmořskou výškou o 0,63 °C na 100 m (Němec 1984, 15).

Jak na Čáslavsku, tak i na Chrudimsku tvoří přirozenou hranici Železných hor usazeniny svrchnokřídového moře. Omezení na jihozápadní straně ve směru severozápad–jihovýchod je tvořeno tektonickou linií prvního řádu – tzv. železnohorským zlomem, podle něhož byly v terciéru Železné hory vyzdviženy. Tehdy došlo k vyzdvižení a částečnému přesunutí starších formací přes mladší sedimenty svrchní křídly. Z geologického hlediska lze Železné hory rozdělit do tří základních částí – severozápadní, centrální a jihovýchodní, přičemž každá z těchto částí má své zcela specifické petrografické složení dané odlišným geologicko-tektonickým vývojem. Naše zájmové území se nalézá při severním okraji centrální části, v úseku tzv. lukavické série. Území tzv. lukavické série hraničí na jihu s nasavrckým masivem (železnohorský pluton) a na severu s ordovickými sedimenty staršího paleozoika. Petrograficky jde o značně složitý komplex, u něž není doposud zcela spolehlivě vyřešena otázka geneze. Zastoupeny jsou převážně různé typy porfyrických hornin (křemenné felsitické porfyry, žulové porfyry, felsity, porfyroidy, seritické břidlice, porfyritoidy). Celá oblast byla dynamicky postižena a většinou i značně hydrotermálně přeměněna (Vodička 1997, 37–48). Primární ložiska zlata jsou vázána na pyrity a fluoritové žíly (k. ú. Běstvina). V okolí Kraskova u Seče se pak zlato s příměsí mědi nalézá v sekundárních rozsypech permu. Odborná geologická literatura uvádí výtěžnost primárních železnohorských zlatonosných ložisek okolo 11,3 g na tunu rudy (Morávek et al. 1992, 48–49). Pro středověké období se předpokládá rentabilní těžba sekundárního ložiska z rozsypů při výnosu okolo 1 g z tuny vytěženého materiálu (srov. Kudrnáč 1982, 479 – zde další literatura).

Obr. 5. Rýžoviště A na soutoku Okrouhlického a Zlatého potoka dokumentované pomocí laserového leteckého skenování. Sejpy jsou zvýrazněny černými šipkami. Mapové podklady ČÚZK.

Abb. 5. Mittels Airborne Laserscanning dokumentierte Seifenlagerstätte A am Zusammenfluss der Wasserläufe Okrouhlický Potok und Zlatý Potok. Die Abraumhalden wurden mit schwarzen Pfeilen hervorgehoben. Kartenunterlage Tschechisches Amt für Landesvermessung und Kataster.

Vodní toky protékající primárními metalickými ložisky zejména v horních tocích nemají příliš možností ukládat zlatonosné náplavy. K tomu docházelo až na středním toku, kde již proud nebyl tak prudký. Toto sekundární ložisko vzniklé akumulací v říčním šterkopísku bylo těženo tzv. rýžováním (praním). Podle názorů J. Vodičky a K. Pošmourného (Vodička–Pošmourný 1984, 97) by mohlo souviset s nedalekým ložiskem olovnato-zinkových rud.

3. Použité metody při dokumentaci objektů

Nejvhodnější formou při dokumentaci všech antropogenních reliktních spojených patrně s rýžováním zlata je aplikace širokého spektra nedestruktivních metod, které je možné provádět opakovaně, a přínášející výchozí a podstatné informace pro studium těžby zlata v Železných horách. Mezi archeologické metody, které lze užívat při dokumentaci těžby zlata, patří povrchové sběry, povrchový výzkum reliéfních tvarů v zalesněném prostředí, dálkový archeologický průzkum (letecké laserové skenování) a mikrosondáž.

Jako nejvhodnější metodu při vyhledávání těchto reliktních minulosti je srovnání výstupů leteckého laserového skenování (dále LLS) a zaměření reliktních pomocí totální stanice v terénu (viz více Gojda–John et al. 2013). Pro sledovanou oblast jsme využili dostupné digitální modely reliéfu 5. generace (dále DMR5G) vytvořené metodou LLS (Český úřad zeměměřický a katastrální – dále ČÚZK). Kvalita zachycených již interpretovaných archeologických reliktních na DMR5G není zcela vyhovující a vyžaduje značnou zkušenost při zpracování těchto dat v geografických informačních systémech. Nicméně poměrně velké rozměry jednotlivých reliktních po rýžování zlata nebo jejich shluků je umožňují vcelku snadno identifikovat. Nejjednodušší metodou pro identifikaci těchto reliktních je použití programu ArcMap10 a vizualizace za použití stínového modelování (Hillshade – obr. 5).

V období vegetačního klidu bylo provedeno ve dvou etapách detailní geodetické zaměření reliktních pomocí totální měřičské stanice PENTAX V-227N. Výsledná data byla nejprve převedena pomocí programu SierraSoft DL–02 do potřebného formátu, následně zpracována v programu ArcMap10 a přichycena k podkladové digitální Základní mapě ČR 1:10 000.

Dále byla provedena povrchová prospekce, ale bez relevantních výsledků. I přes velké množství vývratů nebyl zaznamenán žádný artefakt. V některých úsecích nelze aplikovat povrchové sběry v okolí reliktních, protože je více než pravděpodobné, že došlo k přemístění artefaktů z blízkých polí, která se svažují směrem ke zkoumaným objektům. Detekce kovů a mikrosondáž budou součástí další etapy dlouhodobého výzkumného záměru a po stanovení jednotné metodologie, což přispěje k lepší kvantifikaci získaných artefaktů a ekofaktů.

Všechny objekty identifikované nedestruktivními metodami jsou dále popsány podle formalizovaného deskriptivního systému v prostředí databázových aplikací a získaná data jsou následně porovnána s daty z jiných publikovaných lokalit.

4. Popis objektů

Celkem bylo bezpečně identifikováno a geodeticky zaměřeno 55 reliktních po těžbě zlata. Přiložený popis reliéfních tvarů vychází z deskriptivního systému, který je součástí vytvořené databáze pro evidenci antropogenních objektů v rámci nedestruktivního výzkumu v regionu Železných hor.

Pro snadnější orientaci byla deskripce objektů vyjádřena přehlednou tabulkou (tab. 1): 1 – číslo objektu, 2 – interpretace, 3 – vazba na Okrouhlický potok (rýžoviště „A“ nebo „B“/L/P – levá/pravá strana podle toku potoka), 4 – obvod, 5 – tvar, 6 – rozměry, 7 – maximální výška/hloubka, 8 – současný stav.

4.1 Interpretace reliéfních tvarů

Antropogenní tvary reliéfu, které byly pomocí povrchového průzkumu vymezeny, se rozprostírají v úseku o délce 2,4 km při Okrouhlickém potoku. Celkem bylo geodeticky zaměřeno

56 objektů. Dále byl pomocí metody LLS zanesen do celkového plánu relikv úvozové cesty (obj. 52) se zaniklým brodem (srov. obr. 3).

4.1.1 Těžební objekty

Při nedestruktivním průzkumu bylo zaměřeno celkem 50 objektů, které jsme interpretovali jako odvaly – tzv. sejpy (obr. 6 a 7; popis viz tab. 1). Identifikované sejpy byly koncentrovány na dvou úsecích, na celkovém plánu jsou vyznačeny jako rýžoviště „A“ a „B“. Orientace jednotlivých sejpů byla dána tokem Okrouhlického potoka, přičemž delší strany jednotlivých sejpů byly až na výjimky paralelní s vodním tokem. U plošně nejrozsáhlejší koncentrace sejpů v úseku „A“ převažuje orientace severojižním směrem, v případě menšího rýžoviště v úseku „B“ převažuje orientace sejpů ve směru východ–západ.

V prostoru zkoumané lokality byly zachyceny odvaly konvexního charakteru nejčastěji pravidelných tvarů. Podle navrženého deskriptivního systému byly nejčastěji identifikovány tvary obdélné a oválné a v menší míře kruhové (srov. tab. 1). Pouze v šesti případech byly objekty nepravidelného tvaru.

Jednotlivé antropogenní terénní pozůstatky se dochovaly v relativně velmi dobrém stavu. K intenzivnějšímu porušování odvalů dochází patrně až v průběhu posledních desetiletí (např. používání těžkých lesnických strojů, motokros a amatérské rýžování zlata), je naprosto nezbytné, aby byla nalezišti věnována řádná památková ochrana.

Objekt	Interpretace	Vazba na Okrouhlický potok	Obvod	Tvar	Délka/šířka v m	Maximální výška v m	Stav
1	sejp	A/P	obdélný/oválný	konvexní	9,2 × 4,1	0,4	dobry
2	sejp	A/P	obdélný/oválný	konvexní	28 × 8,5	0,9	dobry
3	sejp	A/P	obdélný/oválný	konvexní	12,6 × 6,1	0,8	dobry
4	sejp	A/P	oválný	konvexní	5,5 × 4	0,4	špatný
5	sejp	A/P	oválný	konvexní	8,4 × 6,5	0,8	dobry
6	sejp	A/L	oválný	konvexní	13,3 × 8,8	1,7	dobry
7	sejp	A/P	obdélný/oválný	konvexní	11 × 3,4	0,5	dobry
8	sejp	A/L	obdélný	konvexní	8,2 × 4	0,65	dobry
9	sejp	A/L	kruhový	konvexní	?	?	špatný
10	sejp	A/L	oválný	konvexní	?	?	špatný
11	sejp	A/P	obdélný/oválný	konvexní	9,5 × 5	0,7	dobry
12	sejp	A/P	obdélný/oválný	konvexní	16,5 × 7,2	0,65	dobry
13	sejp	A/L	obdélný/oválný	konvexní	11 × 6,5	0,8	dobry
14	sejp	A/L	obdélný/oválný	konvexní	14,4 × 9	1,55	porušený
15	sejp	A/P	oválný	konvexní	7 × 4,4	0,65	špatný
16	sejp	A/P	kruhový	konvexní	6 × 6	0,6	dobry
17	sejp ?/!	A/L	nepravidelný	konvexní	?	0,55	špatný
18	sejp	A/P	nepravidelný/ superpozice	konvexní	32,5 × 13,5	1	dobry
19	sejp	A/P	oválný	konvexní	7,8 × 5,9	1	dobry
20	sejp	A/P	obdélný	konvexní	57 × 10	2	velmi dobrý
21	sejp	A/P	oválný	konvexní	9 × 3,8	0,55	porušený
22	sejp	A/P	oválný	konvexní	8,1 × 6,1	0,6	dobry
23	sejp	A/P	nepravidelný	konvexní	11 × 9	1	dobry
24	sejp	A/P	oválný	konvexní	14 × 9,8	1,6	dobry
25	sejp	A/P	oválný	konvexní	17,7 × 7	1	dobry
26	sejp	A/L	oválný/do L	konvexní	15,1 × 10	0,5	dobry

Objekt	Interpretace	Vazba na Okrouhlický potok	Obvod	Tvar	Délka/šířka v m	Maximální výška v m	Stav
27	sejp	A/L	oválný	konvexní	9,2 × 8,4	0,4	porušený
28	sejp	A/P	liniový	konvexní	52,6 × 11,4	1	porušený
29	sejp	A/P	oválný	konvexní	18,4 × 9	0,5	porušený
30	sejp	A/P	nepravidelný	konvexní	29 × 19,5	1,5	dobry
31	sejp	A/P	nepravidelný	konvexní	19,5 × 16,5	1	porušený
32	sejp	A/P	oválný	konvexní	9,6 × 6,8	0,4	špatný
33	sejp	A/L	nepravidelný	konvexní	25 × 11,5	1,5	dobry
34	sejp	A/L	oválný	konvexní	14,8 × 6	1	dobry
35	sejp	A/L	oválný	konvexní	36,8 × 10	0,7	porušený
36	sejp	A/P	oválný	konvexní	11,5 × 6,3	0,8	špatný
37	sejp	A/P	oválný	konvexní	12,4 × 6,8	1,2	velmi dobrý
38	sejp	B/P	oválný	konvexní	11,8 × 5,4	0,4	špatný
39	sejp	B/P	oválný	konvexní	6,1 × 4,1	0,3	špatný
40	sejp	B/P	kruhový	konvexní	6,1 × 5,8	0,6	dobry
41	sejp	B/P	oválný	konvexní	10,1 × 6,6	0,4	špatný
42	sejp	B/L	oválný	konvexní	5,4 × 4,1	0,3	velmi špatný
43	sejp	B/L	oválný	konvexní	7,2 × 5	0,35	špatný
44	sejp	B/P	oválný	konvexní	7,6 × 5,5	0,25	velmi špatný
45	sejp	B/P	oválný/obdélčný	konvexní	15,5 × 6,1	1,1	dobry
46	sejp	B/P	obdélčný	konvexní	11,4 × 8	0,8	dobry
47	sejp	B/P	kruhový	konvexní	5,6 × 4,8	0,4	špatný
48	sejp	B/L	oválný	konvexní	7,2 × 6	0,5	špatný
49	sejp	B/L	kruhový	konvexní	6,9 × 6,9	0,5	špatný
50	sejp	B/L	oválný	konvexní	7,1 × 5,3	0,8	špatný
51	komunikace	A/P	liniový	konkávní	29 × 5	0,3	dobry
52	komunikace	A/P	liniový	konkávní	760 × 3	?	špatný
53	objekt	A/P	obdélčný	konkávní	3,7 × 3,2	0,1	velmi špatný
54	objekt	A/P	obdélčný	konkávní	4,2 × 3,1	0,1	velmi špatný
55	objekt	A/P	obdélčný	konkávní	2,9 × 3,1	0,1	velmi špatný
56	kamenný relikv	A/L	liniový	konvexní	délka 2,5	0,8	dobry
57	kamenný relikv	A/L	liniový	konvexní	délka 19,6	0,8	dobry

4.1.2 Liniové objekty

Dva dochované liniové objekty lze bez větších problémů interpretovat jako pozůstatky komunikací. Objekty 51 a 52 jsou nezpochybnitelně středověké úvozové cesty, které nejsou v dnešní době využívány. Oba relikty cest jsou v nezalesněném prostoru téměř zcela zničeny orbou. Oba popisované úvozy protínají ve směru východ–západ rýžoviště „A“, přičemž objekt 52 směřuje v podobě mělké deprese na sousední Licibořice s farním kostelem sv. Michaela Archanděla. V současné terénní konfiguraci je poměrně dobře patrný brod přes Okrouhlický potok. Komunikace dále ve formě velmi mělkého úvozu směřovala na ves Lipinu a zřetelně se odkláněla od osady Pohořalka, která vznikla až v 18. století. Druhý úvoz (obj. 51) byl zachycen i na druhém vojenském mapování, koresponduje patrně s hůře identifikovatelnými objekty 53–55 (obr. 2).

4.1.3 Konkávní objekty

V prostoru zkoumané lokality byly zaznamenány tři mělké konkávní objekty (obj. 53–55) – nacházejí se na malých terasách v prudkém svahu (rýžoviště „A“, obr. 2). Objekty jsou přibližně stejně velké, pravidelného obdélného tvaru a téměř v jedné linii v blízkosti úvozové cesty (obj. 52), a proto se můžeme domnívat, že jde o antropogenní terénní tvary, které mohly plnit provizorní obytnou či skladovací funkci (suterény?) v rámci rýžování zlata. Nápadné je rovněž jejich

Obr. 6. Sejp č. 20 na rýžovišti A. Pohled od jihovýchodu. Foto J. Musil.
 Abb. 6. Abraumhalde Nr. 20 an Seifenlagerstätte A. Blick von Südost. Foto J. Musil.

Obr. 7. Sejp č. 45 na rýžovišti B. Pohled od severovýchodu. Foto J. Musil.
 Abb. 7. Abraumhalde Nr. 45 an Seifenlagerstätte B. Blick von Südost. Foto J. Musil.

situování nad hranici záplavového území. Není bez zajímavosti, že tyto objekty se nalézají na terasovitě upraveném povrchu.

4.1.4 Zděné konstrukce

Velmi dobře jsou v terénu rozpoznatelné dva antropogenní reliktů, které se nacházejí přímo na soutoku Okrouhlického a Zlatého potoka (obj. 56 a 57; rýžoviště „A“; obr. 2 a 8). Oba objekty jsou postaveny z na sucho kladených kamenů, bez zjevného opracování (lomový kámen). Tyto dva antropogenní reliktů můžeme interpretovat jako obezdívku zpevňující a napřimující břeh potoka, popř. jako pozůstatky technických staveb využívaných při exploataci zlata.

Obr. 8. Zděná konstrukce na břehu Okrouhlického potoka, rýžoviště A, obj. 57. Pohled od východu. Foto P. Netolický.
Abb. 8. Mauerkonstruktion am Ufer des Wasserlaufs Okrouhlický Potok, Seifenlagerstätte A, Obj. 57. Blick von Südost. Foto P. Netolický.

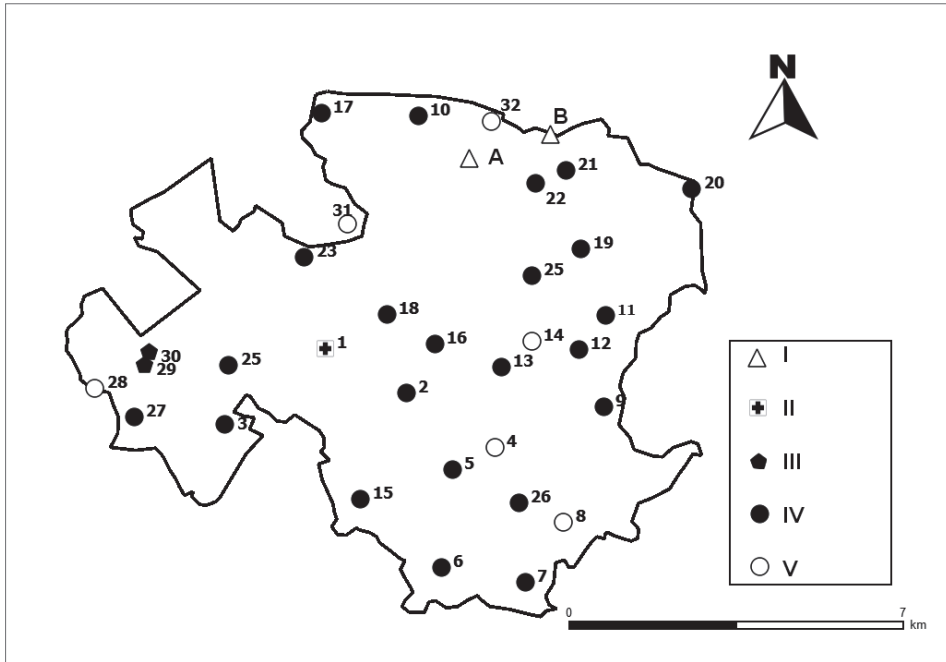
4.2 Analogie

Z hlediska rozsahu patří obě výše popisovaná rýžoviště do kategorie malého pole objektů (def. Starý–Šanderová–Tomášek 2004, tab. na s. 16). Nejbližšími analogickými lokalitami jsou rýžoviště zlata na Golčovojevíkovsku, jakými jsou např. Římovice II, Dolík – Doupov, Podmoky I a Krchlebská Lhota II (Starý–Šanderová–Tomášek 2004, 28, obr. 10–13). Vyjma se jup jsou na těchto rýžovištích zaznamenány i dochované reliktů šachtic a stopy po překládání toku potoka. Shodné je umístování při soutocích potoků.

5. Středověké osídlení v bezprostředním sousedství rýžoviště (obr. 9)

Počátky kolonizace Železných hor leží již v raném středověku. Vrcholně středověká kolonizace nenalézala v Železných horách panensky nedotčené území, ale existovalo zde několik výrazných sídlištních buněk. Osídlovací proces byl patrně zahájen z několika různých směrů (Chrudimsko, Časlavsko, Skutečsko, jižní Morava?). Nejstarší raně středověký proud směřoval vzhůru proti toku řeky Chrudimky (dříve Kamenice) patrně z Chrudimska, odkud známe starohradištní osídlení (Frolík–Sigl 1995, 69). Lokalitou nejstarší a v raném středověku nejintenzivněji osídlenou byla poloha někdejšího keltského oppida v Hradišti u Českých Lhotic (obr. 9:11)

nalézající se asi 3,5 km východně od výše popisovaných rýžovišť. Výhodná poloha a dodnes patrné opevnění z doby železné přilákaly snad již v 8. století pozornost slovanských osadníků. Na základě nálezů z povrchových sběrů a archeologických výzkumů sledujeme kontinuitu osídlení od starohradištního období zhruba do poloviny 13. století. Mezi výrazné nálezy z této lokality patří ostruha s bodcem indikující možnou přítomnost elity (základní informace o raně středověkém osídlení viz Danielisová 2010, 144–147). Je zřejmé, že bývalé keltské oppidum v Hradišti u Českých Lhotic hrálo v první fázi kolonizace Železných hor klíčovou úlohu.

Obr. 9. Bojanovský újezd vilémovského kláštera. Legenda: I – rýžoviště; II – farní kostel; III – hrad; IV – existující ves; V – zaniklá ves. Lokality: A – rýžoviště A; B – rýžoviště B; 1 – Bojanov; 2 – Polánka; 3 – Proseč; 4 – Mazančí; 5 – Krásné; 6 – Bradlo; 7 – Trávná; 8 – ZSV Travonec; 9 – Hodonín; 10 – Mladoňovice; 11 – Hradiště; 12 – České Lhotice; 13 – Libkov; 14 – ZSV Lázy; 15 – Vršov; 16 – Chlum; 17 – Kovářov; 18 – Petrkov; 19 – Slavice; 20 – Výškov; 21 – Šiškovice; 22 – Licibořice; 23 – Holín; 24 – Hořelec; 25 – Křižanovice; 26 – Javnorné; 27 – Ústupky (současné); 28 – ZSV u Seče (Ústupky z roku 1315?); 29 – hrad Oheb; 30 – hrad Vildštejn; 31 – ZSV Zlatník; 32 – ZSV Lipina.

Abb. 9. Bojanov-Sprengel des Klosters Vilémov. Legende: I – Seifenlagerstätte; II – Pfarrkirche; III – Burg; IV – existierendes Dorf; V – wüstes Dorf. Fundstellen: A – Seifenlagerstätte A; B – Seifenlagerstätte B; 1 – Bojanov; 2 – Polánka; 3 – Proseč; 4 – Mazančí; 5 – Krásné; 6 – Bradlo; 7 – Trávná; 8 – mittelalterliche Dorfwüstung Travonec; 9 – Hodonín; 10 – Mladoňovice; 11 – Hradiště; 12 – České Lhotice; 13 – Libkov; 14 – mittelalterliche Dorfwüstung Lázy; 15 – Vršov; 16 – Chlum; 17 – Kovářov; 18 – Petrkov; 19 – Slavice; 20 – Výškov; 21 – Šiškovice; 22 – Licibořice; 23 – Holín; 24 – Hořelec; 25 – Křižanovice; 26 – Javnorné; 27 – Ústupky (heute); 28 – mittelalterliche Dorfwüstung bei Seče (Ústupky im Jahr 1315?); 29 – hrad Oheb; 30 – hrad Vildštejn; 31 – ZSV Zlatník; 32 – mittelalterliche Dorfwüstung Lipina.

Další stopy mladohradištního osídlení představuje zlomek keramické lahve nalezený u studánky v lese nedaleko osady Samařov (Musil–Netolický 2013, obr. 4).

Trojici raně středověkých nalezišť v rámci pozdějšího bojanovského újezdu uzavírá Holín u Kovářova (obr. 9:23). Zde zmiňujeme dnes již neznámý nález hradištní keramiky učiněný MUDr. Františkem Dvořákem ve 30. letech 20. století (Dvořák 1937).

Někdy v průběhu druhé poloviny 12. století vyvrcholil demografický přetlak v tzv. starém sídelním území vedoucí ke kolonizování do té doby nevyužitého prostoru. Kolonisté směřující z Čáslavska a z jihomoravského či dolnorakouského prostoru postupovali údolní říční nivou řek Doubravy a Chrudimky (tehdy ještě zvané Kamenice) do nitra Železných hor (výskyt specifické keramiky s příměsí slídy a radélkovou výzdobou – Musil–Netolický 2012, pozn. 44–47 na s. 91–92). Intenzivní osídlení z prostoru někdejšího keltského oppida u Českých Lhotic z období

12.–13. století a nález ostruhy s bodcem indikují existenci jakéhosi správního centra oblasti. Otázkou, na kterou doposud nedokážeme zcela spolehlivě odpovědět, je osoba vlastníka. Předpokládáme, že podobně jako přilehlá oblast náleželo i Hradiště u Českých Lhotic někdy do přelomu 12. a 13. století panovníkovi.

Patrně před polovinou 12. století vznikl u Vilémova benediktinský klášter sv. Petra a Pavla (základní literatura – Vlček–Sommer–Foltýn 1998, 685–686; nejnověji k problematice počátků Somer–Šrámek 2010, 6–9). Vilémovský klášter, prvně připomínaný roku 1160 (CDB I, 196 č. 208), se záhy stal jedním z aktivních kolonizátorů Časlavska a přilehlé části Podoubraví. Doposud není spolehlivě vyřešena otázka, jakým způsobem a kdy bylo klášteru věnováno území budoucího bojanovského újezdu (srov. Teplý 2010, 103–104). Určitou indicii pro směřování našich dalších myšlenek představuje nedatovaná listina potvrzující donaci výnosu z cel celnice v Habrech z počátku 13. století knížetem Děpoitem III., který spravoval hradiště v Časlavi, Chrudimi a Vraclavi (CDB II, 107 č. 112). Podle J. Dejmků k tomu došlo v roce 1205 (Dejmek 1991, 106). Je možné, že touto dobou Děpoit III. věnoval klášteru i území bojanovského újezdu. Po změně majitele došlo pravděpodobně k určité restrukturalizaci svěceného území a vzniku stabilnější sídlištní sítě. Určitým odrazem změny přístupu ve spravování regionu vidíme v poklesu významu výšinného sídliště v Hradišti u Českých Lhotic a k translaci centra do nedalekého Bojanova. Jak vyplývá ze studia půdorysu, byl Bojanov koncipován jako poddanské městečko (srov. Štěpán et al. 2001, 11; Štěpán–Rous 2005, 20). Určité povědomí o starším centru ovšem muselo zůstat, protože po propůjčení újezdu Jindřichovi z Lichtenburka si klášter ponechává v držení sousední Křižanovice, kde sídlili klášterní hajní a porybní.

Pokud pomíne existenci listinných falz hlásících se již do 12. století (CDB I, 163–164 č. 158), první písemně zmiňovanou lokalitou v oblasti jsou Ústupky, které vilémovský klášter společně s horou (!) Oheb roku 1315 doživotně propůjčil Hrabiši z Paběnic a jeho manželce jako refundaci za prohraný soudní spor (RBM III, 102–103 č. 249). Klášter si pouze vymínil podmínku, že na hoře Oheb nebude postaven hrad. Ústupky se pak do klášterních držav vrátily roku 1348 (CDM VIII, 620 č. 860; MHB VI, 406 č. 27). Na tomto místě je nutno zmínit archeologické doklady zaniklé středověké vsi, která se nalézá na dně dnešní sečské přehrady (obr. 9:28). Na základě rozboru archeologických nálezů je zřejmé, že osada zde existovala již ve 13. století a zanikla na počátku století čtrnáctého. Svým charakterem se nalezená keramika blíží keramickému zboží z nedalekého Časlavska. Důležitý je výskyt světlé oxidační keramiky s červeně malovaným dekorem a keramiky zdobené pomocí radélka. Celkový obraz doplňují četné nálezy technické (?) keramiky a strusky (Frolík 1989; Musil 2007). Snad šlo o původně klášterní osadu, jejíž obyvatelé zpracovávali zdejší limonitickou železnou rudu. Zánik lokality by mohl být spojován s neklidným rokem 1318, kdy byly statky Hrabiše z Paběnic napadeny Heřmanem z Kostela a Vilémem z Nemošic (Teplý 2010). Obdobně byl ostatně poškozen i majetek kláštera, i když zachovával věrnost králi (RBM III, 187–188 č. 456). Nedaleká Seč však klášteru nepatřila, k roku 1318 je zde zmiňován nižší šlechtic Swenek de Syeczci (RT I, 31). Podobně tomu bylo i s hradem Vildštejnem (srov. Teplý 2001, 26–28). Klášterní újezd se však nalézal v těsném sousedství.

Přímé písemné právy o bojanovském újezdu jsou velmi skrovné. Základním pramenem je listina z roku 1329 (RBM III, 594–595 č. 1518), kterou v Praze vydal Jindřich z Lichtenburka a již od opata vilémovského kláštera Jaroslava převzal doživotně do zástavy „... *distrikt Bojanovský zcela pustý ... k lokaci (= k osazení) ... se všemi nížepsanými vesničkami totiž s Bojanovem, Polankou, Prosečí, Mazančím, Krasným, Bradlem, Travným, Trawoncem, Hodonínem, Mladoňovem, Hradištěm, Lhoticí, Lubkovem, Lazy, Vršovem, Chlumem, Kovářovem, Petrkovem, Slanyn (=Slauyn) Víškovem, Šiškovícemi, Licibořicemi (= Litobořičím), Holínem, Hořovčím Hořelcem. ... kdežto ... vesnici zvanou Křižanovice, k jejich (= bývalí držitelé, klášter) k potřebě a řízení určenou (si ponechávají)*“ (český překlad viz Teplý 2010, 99–100). Shrneme-li poznatky získané z etymologického rozboru názvů jednotlivých osad, část z nich představuje odvozeniny od osobních jmen, popř. od tvaru terénu, další část vychází ze staršího základu (Kovářov, Hradiště), a v neposlední řadě zde nalezneme i odkazy na kolonizační proces (Hořeleč, Lhotice nebo Proseč).

V západním sousedství je k roku 1382 zmiňována ves Zlatník (též Zlatnice nebo Zlatušov – obr. 9:31), která se měla nalézat v majetku šlechtického rodu z Mrdic (RT I, 471, M29) a která je na první pohled zcela obklíčena klášterními državami. Na severovýchodní straně se nalézala ves Lipina (obr. 9:32), náležící k rabštejnskému panství (Teplý 1997, 78–79), a na jižní straně byl v extravilánu Licibořic archeologicky zjištěn blíže nespecifikovaný výrobní areál datovatelný do 13.–14. století (Novák–Sigl 1977, 52–73; Sigl–Vokolek 1977, 29).

Zapomenout nesmíme ani na zpracování místních povrchových limonitických železných rud, které je doloženo v rámci neznámé zaniklé středověké vesnice pod dnešní sečskou přehradou (Frolík 1989; Musil 2007).

K pochopení dynamiky sídelního procesu ve 14. století je třeba věnovat pozornost i farní organizaci ve sledované oblasti. Pokud jde o církevní správu oblasti ve středověkém období, nalézaly se v našem zájmovém území dvě farnosti – Licibořice a Bojanov. Zatímco Bojanov leží zhruba uprostřed újezdu, Licibořice jsou vysunuty k jeho severní hranici. Z jakého důvodu byla zřízena farnost právě v tomto místě? Dle našeho názoru je jedním z důvodů tohoto „vysunutí“ právě přítomnost obou rýžovišť na Okrouhlickém potoce. Není bez zajímavosti, že od Licibořic probíhá zaniklá úvozová cesta k brodu v prostoru rýžoviště A. K rýžovišti B zase směřuje svazek úvozových cest z prostoru vsi Lipina. Faráře pro obě farnosti dosazoval na základě tzv. podacího práva opat vilémovského kláštera. Ačkoliv předpokládáme jako správní centrum eponymní lokalitu újezdu Bojanov, původním centrem farnosti byly patrně Licibořice. Ty jsou zmiňovány v souvislosti s vymezením litomyšlského biskupství již v roce 1349 a opakovaně v letech 1350 a 1352. K roku 1392 je zmiňován plebán Blažej, který farnost směnil s Henslinem, plebánem z Polomu, a k roku 1402 plebán Budík, který proměnil farnost s Blažejem, plebánem z Polomu (patrně jde o stejnou osobu jako v roce 1392 – Kůrka 1914, 650). Je otázkou, zda se zde neodráží první fáze pustnutí újezdu vrcholící pronájmem oblasti Jindřichovi z Lichtenburka roku 1329. Gotický kostel v Licibořicích nese zasvěcení Archandělu Michaelovi. Zdali jde o původní zasvěcení, není jisté. Bojanovská farnost vystupuje z anonymity písemných pramenů až v roce 1398, kdy je zmiňován plebán Vilém. V roce 1412 je zmiňován bojanovský plebán Václav z Meziříčí (Kůrka 1914, 650–651). Místní kostel zasvěcený sv. Vítu je sice razantně barokně přestavěn, nicméně poloha indikuje starší středověký základ. Ačkoliv zasvěcení sv. Vítu patří mezi nejstarší vrstvu českých patrocinií (Boháč 1994), ani zde nemůžeme s jistotou tvrdit, že jde o zasvěcení původní.

Jaké byly konkrétní příčiny prvního zpustnutí bojanovského újezdu, přesně nevíme. Ze svědectví jiných listin vztahujících se k majetkům vilémovského kláštera se dozvídáme, že na přelomu let 1317 a 1318 byly statky kláštera zpuštěny královským vojskem. Podle svědectví Zbraslavské kroniky touto dobou král Jan Lucemburský nejprve ničil rožmberské državy a po dva týdny je plenil, poté od Českých Budějovic táhl směrem na Brno, kam dorazil 6. ledna 1318. Královna Eliška Přemyslovna jedoucí z Prahy do Brna dorazila 21. ledna 1318. Vzhledem k tomu, že nedosáhl smíru s českými pány, vrátil se král přes Vysoké Mýto do Prahy. Sousedi bojanovského újezdu – Hrabše z Paběnic a Jindřich z Lichtenburka se nacházeli v nepřátelském táboře vedeném Jindřichem z Lipé. Je tedy možné, že i oni se na „zpustnutí“ újezdu přímo podíleli (Teplý 2010, 127, 134–139). Smír mezi vilémovským klášteřem, Hrabšem z Paběnic a Jindřichem z Lipé zprostředkoval významný diplomat první poloviny 14. století Oldřich z Paběnic, který byl příbuzným Hrabšeho z Paběnic, ale zároveň i příslušníkem vyššího kléru. Vzhledem k poničení dalších držav v Podoubraví byla renovace bojanovského újezdu zcela nad finanční možnosti vilémovského kláštera. Patrně proto hledal klášter jinou cestu. Aby došlo jen k opětovnému osazení, a nikoliv k exploataci nerostného bohatství, byla do listiny vložena klauzule týkající se nálezů jakýchkoliv kovů. Vzhledem k tomu, že se klášter nevzdal po dobu pronájmu újezdu patronátního práva k farním kostelům v Licibořicích a Bojanově a přímo v srdci újezdu si ponechal ves Křižanovice, neztratil vlastně nad újezdem kontrolu. Ačkoliv opětovné osazení újezdu patrně proběhlo, nepřineslo Jindřichovi z Lichtenburka předpokládaný výnos. UVědomíme-li si, že souběžně s tím docházelo k útlumu těžby na dalších lichtenburských državách na Havlíčkobrodsku, chyběly tomuto feudálovi prostředky. Výsledkem by mohlo být odevzdání rodového

hradu Lichnice do rukou Jana Lucemburského někdy před rokem 1331. Tou dobou je na Lichnici připomínán královský purkrabí Štěpán z Tetína (RDBM III, 714–715 č. 1831; Urban 2003, 176).

6. Závěr

Ačkoliv s naprostou jistotou bez terénního odkryvu nemůžeme přímo datovat rýžoviště v údolí Okrouhlického potoka, Zlatého potoka a Zlatých pramenů, soudíme, že i na základě nepřímých důkazů je možno alespoň vrchol zdejší těžby zlata datovat do období 13. až počátku 14. století. K tomuto názoru nás dle našeho mínění opravňuje existence nedalekého zkoumaného výrobního areálu v Licibořicích, kde se nalézalo i sídlo farnosti a propojení komunikací s brodem, a dále pomístní názvy (např. ZSV Zlatník / Zlatnice / Zlatoušov, Zlatý potok, Zlaté prameny ad.). Uvědomíme-li si, s jakou intenzitou provozoval vilémovský klášter těžbu drahých kovů na jižním úpatí Železných hor, bylo by s podivem, kdyby se o podobnou aktivitu nepokusil na svém majetku přímo v srdci Železných hor. Pro tuto hypotézu by svědčila i absence písemných zpráv před rokem 1329. Všeobecně můžeme konstatovat, že písemné zprávy ze středověkého Chrudimska do první čtvrtiny 14. století jsou velmi vzácné, jak vyplývá např. ze soupisu prvních písemných zmínek o sídlech okresu Chrudim (Šulc 2001). Posledním, opět nepřímým dokladem by mohla být noticka opata vilémovského kláštera k právu těžby jakýchkoliv kovů, které by byly objeveny během propůjčení újezdu Lichtenburkům (RBM III, č. 1518, 594–595). Opatovy obavy byly opodstatněné, neboť Lichtenburkové, podobně jako vilémovský klášter, provozovali těžbu drahých kovů jak na jižním úpatí Železných hor, tak i na přilehlém Golčovojejenikovsku a Havlíčkobrodsku (obecně Urban 1980, 36–61; 2003, 91–92; Rous 1999, 102–105).

Článek vznikl s podporou studentské grantové soutěže FF ZČU SGS-2013-065 „Archeologie zaniklých středověkých a raně novověkých vesnic v Železných horách a Žďárských vrších“.

Prameny

CDB I: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (Friedrich, G., ed.). Praegae 1904–1907.

CDB II: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. (Friedrich, G., ed.). Praegae 1912.

CDM VIII: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VIII. (Brandl, V., ed.). Brünn 1874. Dvořák, F., 1937: Holín. Hlášení čj. 2564/1937. Ulož. v archivu náleзовých zpráv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.

FRB IV: Fontes rerum Bohemicarum IV. (Emler, J., ed.). Praha 1884.

MHB VI: Monumenta historica Bohemiae VI. (Dobner, G., ed.). Praegae 1785.

RBM III: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. (Emler, J., ed.). Praegae 1890.

RDBM III: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. (Emler, J., ed.). Praha 1890.

RT I: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I. (Emler, J., ed.). Praha 1870.

Literatura

BERKY, J., 2007: Stopy zaniklého osídlení a hornictví ve východní části Havlíčkova Brodu, Archeologické výzkumy na Vysočině 1/2007, 208–215.

BOHÁČ, Z., 1994: Patrocinia v Čechách v době předhusitské a barokní. In: Pražské arcibiskupství 1344–1994 (Hledíková, Z.–Polc, J. V., edd.), 179–196. Praha.

- ČECH, L.–ŠUMPICH, J.–ZABLOUDIL, V. et al., 2002: Jihlavsko. In: Mackovič, P.–Sedláček, M., Chráněná území ČR. Svazek VII, 528. Praha.
- ČESKOSLOVENSKÁ VLASTIVĚDA, 1968: Československá vlastivěda. Díl I. Příroda. Svazek 1. Geologie, Fyzický zeměpis (Jemelka, J., red.). Praha.
- DANIELISOVÁ, A., 2010: Oppidum České Lhotice a jeho sídelní zázemí. Praha.
- DEJMEK, J., 1991: Děpoltici. K mocenskému postavení a osudům jedné vedlejší větve Přemyslovců, *Mediaevalia historica Bohemica* 1, 89–144.
- DEMEK, J. et al., 1965: Geomorfologie českých zemí. Praha.
- FROLÍK, J., 1989: Nález raněstředověké keramiky ze Sečské přehrady na Chrudimsku, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech XVI/1*, 70–77.
- FROLÍK, J.–SIGL, J., 1995: Chrudimsko v raném středověku. Hradec Králové.
- FRÖHLICH, J., 1992: Ruční mlýny na rozemílání rudy na Kometě, *Studie z dějin hornictví* 22, 11–33.
- FRÖHLICH, J.–KURZ, J., 1980: Středověké zlaté doly Havírky u Pisku, *Studie z dějin hornictví* 10, 17–25.
- GOJDA, M.–JOHN, J. et al., 2013: Archeologie a letecké laserové skenování krajiny. Plzeň.
- HEJHAL, P., 2012: Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny. Brno.
- HEJHAL, P.–HRUBÝ, P.–MALÝ, K.–ROUS, P.–VOKÁČ, M.–ZIMOLA, D., 2005: Dolování drahých kovů na Českomoravské vrchovině. In: *Montánna archeológia na Slovensku* (Labuda, J., ed.), 49–66. Banská Štiavnica.
- HRUBÝ, P.–HEJHAL, P., 2011: Hornické a úpravnické areály na Českomoravské vrchovině a jejich vztah k soudobým městským centřům ve 13. století, *FUMA VI*, 128–175.
- HRUBÝ, P.–MALÝ, K.–MILITKÝ, J., 2007: K výrobě barevných kovů a stříbra v Jihlavě ve 13. století, *Archeologické výzkumy na Vysočině 1/2007*, 49–103.
- KLAUS, A. et al., 1906: Chrudimsko a Nasavrcko. Díl I. Obraz přírodní. Chrudim.
- KREJČÍ, J., 1877: Geologie čili nauka o útvech zemských. Praha.
- KREJČÍ, J.–HELMHACKER, R., 1891: Vysvětlivky ku geologické mapě hor Železných a sousedních okrsků ve východních Čechách. První část. Popis všeobecných poměrů geologických v Železných horách. Praha.
- KUDRNÁČ, J., 1971: Zlato v Pootaví. Písek.
- 1982: Rýžování zlata v Čechách – Goldwäschen in Böhmen, *PA LXXIII*, 455–485.
- 1991: Dvacet let hornické archeologie v Čechách, *Studie z dějin hornictví* 21, 5–27.
- 1999: Montánní archeologie a geologie – Montanarchäologie und Geologie, *AR LI*, 168–172.
- KŮRKA, J., 1914: Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421). Praha.
- MALÝ, K.–ROUS, P., 2001: Ověření výpovědních možností strusek z Jihlavska a Havlíčkobrodsko – Beglaubigung der Aussagemöglichkeiten der Schlacken aus Iglauand und aus der Gegend bei Havlíčkův Brod (dt.: Deutsch-Brod), *AH 26*, 67–87.
- MORÁVEK, P. et al., 1992: Zlato v Českém masivu. Praha.
- MUSIL, J., 2007: Neznámá zaniklá středověká vesnice pod Sečskou přehradou (k. ú. Seč a Hoješín, okr. Chrudim), *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 33, 199–219.
- MUSIL, J.–NETOLICKÝ, P., 2012: Zaniklá středověká a raně novověká ves Bolešov v k. ú. Spačice, okres Chrudim, Pardubický kraj, *Východočeský sborník historický* 22, 73–114.
- 2013: Studium dynamiky středověkých sídelních struktur v tzv. bojanovském újezdu (Železné hory, okres Chrudim), *Živá archeologie – REA 15/1*, 32–37.
- NĚMEC, L., 1984: Klimatické poměry Železných hor. In: Bálek, V., *Železné hory*, 15–19. Chrudim.
- NOVÁČEK, K., 2001: Nerostné suroviny středověkých Čech jako archeologický problém (Bilance a perspektivy výzkumu se zaměřením na výrobu a zpracování kovů) – The mineral resources of medieval Bohemia as an archaeological problem: the state and perspectives of research into metal production and working, *AR LIII*, 279–309.
- NOVÁK, J., 1988: Měkké dolování zlata na řece Opavě, *Studie z dějin hornictví* 20, 37–55.
- NOVÁK, J.–SIGL, J., 1977: Zjišťovací výzkum v Licibořicích, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové IV/2*, 52–73.
- PARMA, J. B., 1961: K otázce rýžování zlata v Čechách v době předhusitské, *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky* 6, 152–160.
- PROFOUS, A.–SVOBODA, J., 1957: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV. S–Ž. Praha.
- ROUS, P., 1999: Středověké hornické sídliště neznámého jména u Havlíčkova Brodu na k. ú. Temesivy. In: *Stříbrná Jihlava. Seminář k dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině*, 102–105. Jihlava.

- ROUS, P.–MALÝ, K., 2004: Průzkum terénních stop po zpracování polymetalických rud na Havlíčkobrodsku. In: Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty. *Mediaevalia archaeologica 6* (Nováček, K., ed.), 121–144. Praha – Brno – Plzeň.
- SIGL, J.–VOKOLEK, V., 1977: Záchranné výzkumy, terénní průzkumy a další akce AO KMVČ v roce 1976, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové IV/2, 3–11.
- SOMER, T.–ŠRÁMEK, J., 2010: Historie benediktinského opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově (1160–1541). Praha.
- STARÝ, J.–ŠANDEROVÁ, J.–TOMÁŠEK, M., 2004: Kulturní krajina – středověké a raně novověké Čáslavsko. Evidence lokalit s pozůstatky montánní činnosti. In: Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty. *Mediaevalia archaeologica 6* (Nováček, K., ed.), 11–42. Praha – Brno – Plzeň.
- ŠTĚPÁN, L. et al., 2001: Chrudimsko. Utváření venkovských sídel. Chrudim.
- ŠTĚPÁN, L.–ROUS, P., 2005: Utváření sídel a lidové stavby v proměnách staletí. Železné hory. Sborník prací č. 15. Heřmanův Městec – Nasavrky.
- ŠULC, I., 2001: Soupis prvních písemných zmínek k sídlům okresu Chrudim, Chrudimský vlastivědný sborník 6, 189–246.
- TEPLÝ, J., 1997: Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku. Pardubice.
- 2001: Hraďy Vildštejn a Oheb aneb o Hrabišovi z Vildštejna a o Ješíkovi z Ohbi, Zpravodaj Univerzity Pardubice 7, 26–28.
- 2010: Bojanovský újezd neboli districtus boyanouyensis v letech 1329–1419, Východočeský sborník historický 18, 93–150.
- URBAN, J., 1980: Lichtenburská država na Českomoravské vrchovině ve 13. a 14. století, Historická geografie 18, 34–61.
- 2003: Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho rodu. Praha.
- VEČEŘA, J., 1996: Předběžné výsledky kategorizace pozůstatků dolování ve Zlatých Horách, Archeologia technica 10, 98–102.
- 2004: Povrchové pozůstatky po těžbě rud a jejich vyhodnocení. In: Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a technologické aspekty. *Mediaevalia archaeologica 6* (Nováček, K., ed.), 145–156. Praha – Brno – Plzeň.
- VLČEK, P.–SOMMER, P.–FOLTÝN, D., 1998: Encyklopedie českých klášterů. Praha.
- VODIČKA, J., 1957: Rudní ložisko ve Včelákově u Hlinska v Železných horách. In: Sborník k osmdesátinám akademika F. Slavíka, 467–484. Praha.
- 1978: Keltové a nerostné suroviny ve východních Čechách, Geologický průzkum 18/4, 121–122.
- 1987: Keltové a nerostné suroviny na Chrudimsku, Památky a příroda 48, 432–442.
- 1997: Železné hory očima geologa. Železné hory. Sborník prací č. 5. Nasavrky.
- VODIČKA, J.–POŠMOURNÝ, K., 1984: Staré rýžovnické práce u Petříkovic. In: Bálek, V., Železné hory, 97. Chrudim.
- VOKÁČ, M.–HOUZAR, S.–ŠKRDLA, P., 2007: Dolování zlata v širším okolí Hor u Předína na západní Moravě: dějiny výzkumů, historie dolování, topografie a archeologie lokalit a přehled geologických poměrů. In: Stříbrná Jihlava 2007. Studie k dějinám hornictví a důlních prací, 26–55. Jihlava – Brno.
- WALDHAUSER, J., 1989: Úprava zlatých rud ze 14. století u Kašperských Hor v Pošumaví / ČSFR, Hornická Příbram ve vědě a technice, sekce H, 1–11.

Zusammenfassung

Goldwäschereirelikte im sog. Bojanov-Sprengel (Bezirk Chrudim)

Die Region des Eisengebirges nimmt eine Fläche von nicht ganz 900 km² ein, wobei in diesem verhältnismäßig kleinen Raum fast alle im Böhmischem Massiv erfassten geologischen Gebilde vertreten sind. Dem entspricht auch die bunte mineralogische und petrographische Struktur. Von der bisherigen archäologischen Forschung wurde der Problematik des Abbaus mineralischer Rohstoffe in diesem überwiegend bewaldeten Raum des Eisengebirges nicht genügend Aufmerksamkeit entgegengebracht. Als Grabungsmodellgebiet diente der aus den schriftlichen Quellen gut bekannte sogenannte Bojanov-Sprengel des Klosters Vilémov. An der Nordgrenze dieses Sprengels befinden sich zwei benachbarte Seifenlagerstätten, die von der früheren Forschung in die Latènezeit gelegt wurden. Wie die Anbindung an die mittelalterliche Besiedelung, an die Pfarrei und an das Wegenetz zeigt, liegt der Höhepunkt des Abbaus im 13. und am Anfang des 14. Jahrhunderts. Obwohl die

Seifenlagerstätten in den Tälern der Bäche Okrouhlický Potok, Zlatý Potok und Zlaté Prameny ohne Geländefreilegungen mit letztendlicher Sicherheit nicht direkt datiert werden können, ist es anhand der indirekten Belege doch möglich, den Höhepunkt der dortigen Goldgewinnung in diesen Zeitraum zu datieren. Zu dieser Auffassung berechtigt unserem Dafürhalten nach die Existenz eines untersuchten Produktionsareals im nahegelegenen Licibořice, wo sich auch der Sitz der Pfarrei und die Verbindung der Wege mit einer Furt befand, sowie die dortigen Orts- und Gewässernamen (z.B. die mittelalterliche Dorfwüstung Zlatník / Zlatnice / Zlatoušov [Zlato = Gold], Zlatý Potok [Goldbach], Zlaté Prameny [Goldquellen] u.a.). Wenn man sich bewusst macht, mit welcher Intensität das Kloster Vilémov den Abbau von Edelmetallen am südlichen Fuß des Eisengebirges betrieben hatte, wäre es befremdlich, wenn das Kloster nicht auf ihrem Besitz direkt im Herzen des Eisengebirges eine ähnliche Aktivität versucht hätte zu entwickeln. Für diese Hypothese spräche auch das Fehlen schriftlicher Quellen vor dem Jahr 1329. Allgemein kann festgehalten werden, dass schriftliche Nachrichten von der mittelalterlichen Region Chrudim bis zum ersten Viertel des 14. Jahrhunderts sehr selten sind, wie etwa beispielsweise aus dem Verzeichnis der ersten schriftlichen Erwähnungen über Herrschaftssitze im Bezirk Chrudim hervorgeht. Der letzte, wiederum indirekte Beleg könnte eine Notiz des Abtes des Klosters Vilémov über das Schürfrecht jeglicher Metalle sein, die während der Verleihung des Sprengels an das Adelsgeschlecht Lichtenburg entdeckt würden. Die Befürchtungen des Abtes waren begründet, da die Lichtenburger, ähnlich wie das Kloster Vilémov, sowohl am südlichen Fuß des Eisengebirges, als auch in den Nachbarregionen Golčův Jeníkov (Goltsch-Jenikau) und Havlíčkův Brod (Deutschbrod) den Abbau von Edelmetallen betrieben.

Der vorliegende Beitrag entstand mit Unterstützung des Förderwettbewerbs der Philosophischen Fakultät der Westböhmischen Universität SGS-2013-065 „Archäologie mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Dorfwüstungen im Eisengebirge und in den Saarer Bergen“.

PhDr. Jan **Musil**, Regionální muzeum v Chrudimi, Široká 86, 537 01 Chrudim, Katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň, musil@muzeumcr.cz

Mgr. Petr **Netolický**, Katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň, netolicky.petr@seznam.cz

